

POLITICKÉ STRATEGIE ČLENŮ ZÁJMOVÝCH SKUPIN V ORÁLNĚHISTORICKÉM VÝZKUMU

Jiří Hlaváček – Monika Horáková

Political Strategies of Members of Clubs and Associations in Oral History Research

The aim of this study is to use two examples of oral history research (studies which focused on two organised social groups, namely the Sudetendeutsche Landsmannschaft and Czech Military Rehabilitated Persons Association) in order to analyse a tension between the particular experience of narrators and the political rhetoric of association to which they belong. Though the orientation and development of the two abovementioned organisations has been markedly different, one can trace a certain analogies in the narratives of their members. The authors' starting assumption is that in order to achieve their political goals, organised social groups use currently shared notions of the past and adjust their rhetoric correspondingly. Narrators who openly claim allegiance to groups with clearly defined goals then consciously or unconsciously use various narrative strategies and patterns in order to project these aims into their interviews. The study outlines idealised models of these strategies, which can be detected on four main levels: conceptual, historical, social, and institutional. In the final part of the study, the authors formulate general conclusions applicable to oral history research of other politically organised groups whose establishment is explicitly based on a particular historical event.

Jiří Hlaváček (*1987), působí v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.,
hlavacek@usd.cas.cz

Monika Horáková (*1983), doktorandka na Fakultě humanitních věd UK,
mon.horakova@gmail.com

Keywords: oral history, collective memory, political strategies

Paměť je jednou ze základních schopností, které člověku umožňují plnohodnotně existovat v rámci společnosti.¹ Společně s historií vytváří celek, který se nejen vzájemně doplňuje, ale zároveň je i dynamickým a flexibilním systémem interpretace a reinterpretace žitého světa vzpomínajících. Paměť však nemusí sloužit pouze ke vštěpování, vybavování a uchování zkušenosti, ale může být také silným mocenským prostředkem pro ovlivňování historického vědomí a veřejného mínění.² Paměť umožňuje vědomí kontinuity a spoluutváří identitu subjektů. Badatel zabývající se paměťovými studií tak musí brát ve svých výzkumech vždy v potaz individuální i kolektivní složku paměti. Podle Maurice Halbwachse je tím, kdo má paměť, sice vždy jednotlivec, ale jeho paměť získává tvar až v kolektivu.³ Sociální či kolektivní paměť je obrazem, jež si daná skupina sama o sobě vytváří a zdůrazňuje tak odlišnost navenek, zatímco vnitřní rozdíly se naopak zastírají. Z procesu společného vzpomínání se poté rodí nejen podstata skupinové identity, ale i současná podoba a vize budoucnosti, přičemž tato identita je dále předávána skrze vyprávování příběhů.⁴ V případě, že daná vzpomínka nezapadá do komplexního rámce prezentovaného skupinou, bývá zapomenuta nebo reinterpretována a následně opětovně uložena jako „pravdivá“. „Hluchá místa“ v individuální paměti jsou tak obvykle vyplněna či přepsána obecně přijímanou verzí minulosti.⁵

Naše studie se zabývá politickými strategiemi, které se objevují v rozhovorech se členy a členkami Sudetoněmeckého krajanského sdružení a se členy Vojenského sdružení rehabilitovaných.⁶ Byť se jedná o organizace s výrazně odlišnou orientací a vývojem, lze v narativěch členů a členek obou spolků vysledovat jistou analogii. Za politické strategie pro naše účely považujeme například snahu o společenské uznání na oficiální či neoficiální úrovni (legislativa, veřejné mínění), finanční satisfakci či politický vliv. Sledujeme, do jaké míry se cíle skupiny

1 Autorský podíl M. Horákové vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu FHS UK 2012 č. 49/DPV/2012 Jiné v evropské moderně. Autorský podíl J. Hlaváčka byl podpořen FHS UK z Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (MŠMT– 2012) v rámci programu PRVOUK P20 Kulturní, sociální a historická antropologie.

2 Srov. TZVETAN TODOROV, *Zneužívání paměti*, in: *Politika paměti*, (ed.) Françoise Mayer, Praha 1998, s. 92–103.

3 MAURICE HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2010, s. 51.

4 ZDENĚK KONOPÁSEK (ed.), *Otevřená minulost*, Praha 1999, s. 89.

5 Srov. například ALESSANDRO PORTELLI, *The death of Luigi Trastulli, and other stories*, New York 1991, s. 20.

6 V případě Vojenského sdružení rehabilitovaných byli narátory výhradně muži. V souvislosti s tímto sdružením se tedy nejedná o užívání generického maskulina.

s deklarovanými politickými záměry promítají do individuálně konstruovaných výpovědí. Vycházíme z předpokladu, že organizované sociální skupiny používají k dosažení svých politických cílů aktuálně sdílené představy společnosti o minulosti (zároveň však tyto představy také posilují a jsou jejich součástí), čemuž přizpůsobují i svou rétoriku. V závěru se pokusíme na základě podkladů z níže popsanych výzkumů formulovat obecné poznatky využitelné pro orálněhistorický výzkum dalších politicky organizovaných skupin, jejichž vznik se explicitně odvíjí od konkrétní historické události.⁷

Analýza narativních strategií, která je předmětem tohoto textu, vznikla na základě rozhovorů (resp. jejich doslovných přepisů a zvukových záznamů) pořízených metodou orální historie v rámci terénního výzkumu k našim doktorským projektům řešeným na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Využití orální historie považujeme za přínosné především z toho důvodu, že se naše výzkumy primárně nezaměřují na „přesnou“ rekonstrukci historických událostí, ale spíše na jejich reflexi či prezentaci ve výpovědích. Předmětem studia se tak stává samotná narace, tj. příběh, který je vyprávěn, a způsob, jakým je vyprávěn, nikoli faktické a historicky relevantní informace, v něm obsažené. V následujících dvou odstavcích ve stručnosti představíme zkoumané skupiny a cíle našich projektů.

První z výzkumů se zabývá německy hovořícími obyvateli Novobystřicka a Jindřichohradecka⁸, kteří se po vyhnání⁹ v roce 1945 dostali po zhruba roční

7 Hypotézy uvedené v tomto textu vycházejí z dosavadní analýzy dat, která byla pořízena v rámci terénních výzkumů k našim disertačním pracím na FHS UK. Vzhledem k neukončenosti výzkumu tedy nevykládáme budoucí zpřesnění či změnu některých zde uváděných tezí.

8 Novobystřickem a Jindřichohradeckem se rozumí 57 obcí politického okresu Jindřichův Hradec, kde Němci až do roku 1945 tvořili většinu obyvatel. Německou většinu mělo po sčítání lidu v roce 1930 všech 30 obcí novobystřického soudního okresu a dalších 27 obcí jindřichohradeckého soudního okresu. Podrobně DAVID KOVAŘÍK, *Němci na Jindřichohradecku po roce 1945*, in: *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, (edd.) Adrian von Arburg, Tomáš Dvořák, David Kovařík, Brno 2010, s. 152–171.

9 S vědomím silné příznakovosti, ale i významové nedostatečnosti všech termínů užívaných při popisu poválečných událostí a osudu německy hovořících obyvatel Československa definujeme pro předkládaný text následující pravidla: v souvislosti s poválečným osudem německy hovořících obyvatel Novobystřicka a Jindřichohradecka bude v textu užíváno pojmu vyhnání, a to vzhledem ke skutečnosti, že v posledních květnových dnech 1945, tzn. několik měsíců před Postupimskou konferencí, musela opustit své domovy za mnohdy násilných okolností většina německy hovořících obyvatel zmiňovaného území. V obecných souvislostech pak bude v textu využívána kombinace výrazů vyhnání a nucené vysídlení zohledňující obsah protokolu z Postupimské konference konané od 17. července do 2. srpna 1945.

zastávce v Rakousku do (dnešní) německé spolkové země Bádensko-Württembersko.¹⁰ Výzkum si klade za cíl metodou orální historie zdokumentovat a následně analyzovat vzpomínky těchto vyhnanců na jejich život od příchodu do Německa až po současnost, se zvláštním zaměřením na alteritu zkoumané skupiny v porovnání s původními obyvateli Bádenska-Württemberska. Významná část zkoumané skupiny se sdružuje v největší sudetoněmecké organizaci, Sudetoněmeckém krajanském sdružení (Sudetendeutsche Landsmannschaft). S určením alespoň přibližného počtu jeho členů měla potíže již v roce 1996 Eva Hahnová: „Podle kolujících polooficiálních údajů z roku 1986 byl počet členů Landsmannschafu 80 000.“¹¹ V roce 2013 bychom tedy měli pravděpodobně počítat s číslem výrazně nižším. Údaj však není možné ve veřejně dostupných zdrojích dohledat, přičemž představitelé sdružení do uzávěrky tohoto textu na přímý dotaz neodpověděli. V rámci sdružení působí narátoři v podskupině Jihomoravané (Südmährer), která se dále dělí podle místa původu na „domovské okresy“ (Heimatkreise) Nová Bystrice, Slavonice, Znojmo a Mikulov. Jihomoravský pracovní výbor (Südmährischer Arbeitsausschuß) vznikl již v roce 1948 a stal se předchůdcem dodnes působící Jihomoravské krajanské rady (Südmährischer Landschaftsrat) sídlící ve městě Geislingen an der Steige. Volení zástupci každého ze čtyř zmíněných „okresů“ (a další příspěvatelé) pravidelně publikují spolkové informace v časopise *Der Südmährer*. Jednou za dva roky se v „okresech“ konají předsednické volby. Jihomoravané čítají kolem 5 500 členů, přičemž v roce 2002 to bylo ještě 7 400 členů.¹² Za svůj cíl považují péči o „německo-jihomoravské kulturní dědictví“.¹³ Tento cíl se může jevit poněkud apoliticky, srovnáme-li jej s deklarovanými cíli Sudetoněmeckého krajanského sdružení, jehož jsou (někteří) Jihomoravané součástí. Mezi tyto cíle patří mimo jiné také „právní nárok na domov, jeho znovunabytí a s tím spojené právo etnických skupin na sebeurčení“ a „hájení práva na navrácení či plnohodnotnou náhradu nebo odškodnění za majetek zabavený sudetským Němcům“.¹⁴

10 Výzkum se nachází přibližně v polovině. Dosud bylo pořizeno 10 rozhovorů o průměrné délce 1,5 hodiny se 6 narátory a narátorkami narozenými v letech 1928–1937. Tazatelka: M. Horáková.

11 EVA HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*, Praha 1996.

12 Na základě e-mailové komunikace s V. Appem, vedoucím kanceláře Sudetoněmecké krajanské rady.

13 Srov. www.suedmachren.de/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=40&lang=de (náhled 20. 1. 2013).

14 Srov. www.sudeten.de/cms/?Die_Sudetendeutsche_Landsmannschaft:Ziele (náhled 20. 1. 2013).

Předmětem druhého výzkumu je analýza kolektivní paměti specifické skupiny bývalých vojáků z povolání, kteří byli propuštěni z Československé lidové armády v rámci normalizačních čistek v letech 1968–1974 vzhledem ke svému negativnímu postoji vůči okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy.¹⁵ V následující etapě tzv. normalizace byli příslušníci této skupiny různým způsobem ze strany tehdejšího režimu perzekvováni. V prosinci 1989 založila tato skupina organizaci s názvem Sdružení vojenská obroda a navázala úzkou spolupráci s Vojenskou komisí Koordinačního centra při Občanském fóru. Členové sdružení se pak společně s touto komisí podíleli na průběhu rehabilitací, popřípadě i reaktivací bývalých vojáků z povolání na začátku 90. let. V roce 1994 došlo k přejmenování Sdružení vojenská obroda na Vojenské sdružení rehabilitovaných, což mělo být signálem rozchodu s postkomunistickými levicovými pohledy na armádu a Obrodou jako takovou. Podle současných oficiálních stanov je možné tuto organizaci charakterizovat jako „nezávislé, dobrovolné, politicko-nadstranické, profesní, neziskové a společenské sdružení, jež sdružuje bývalé vojáky z povolání a občanské pracovníky vojenské správy a občany České republiky, kteří byli v letech 1948 až 1989 z politických důvodů perzekvováni a podle zákona č. 87/91 Sb., nebo č. 119/90 Sb., mimosoudně či soudně rehabilitováni“.¹⁶ V současnosti čítá sdružení necelou tisícovku členů, kteří se různou měrou podílejí na aktivitách sdružení v občanské, sociální, kulturní, ale i politické rovině. Historickým a politickým odkazem se sdružení oficiálně programově hlásí k odbojovým organizacím a ke kontinuitě tzv. třetího (protikomunistického) odboje.

Pro výsledek výzkumu je v obou projektech zásadní vztah mezi tazatelem a narátorem, který se zakládá na vzájemném respektu a důvěře. Zmiňované výzkumy byly v tomto ohledu ovlivněny zejména generačním hlediskem. Oba jsme se vzhledem k poměru svého věku k věku narátorů ocitli v pozici vnu(č)kovské generace. Generační rozdíl tematizovali častěji narátoři z Vojenského sdružení rehabilitovaných, a to mimo jiné s cílem dodat svému vyprávění větší váhu: „Víte, kdo to [Pražské jaro] nezažil, ten si nedokáže představit to obrovské společenské

15 Celkem bylo v rámci tohoto výzkumu pořízeno 50 rozhovorů s 30 narátory ve věku od 75 do 95 let v průměrné délce okolo 2 hodin. V tomto případě se jedná pouze o muže, bývalé příslušníky ČSLA a členy Vojenského sdružení rehabilitovaných. Tazatel: J. Hlaváček.

16 *Stanovy Vojenského sdružení rehabilitovaných*, s. 1. Dostupné na www.rehabilitovani-vojaci.cz/stanovy.html (náhled 15. 1. 2013).

vzepětí. Dnešní mladá generace si nedovede představit to, čemu se říkalo třeba mítinky na Staroměstském náměstí. Denně bylo ze dvou třetin plný náměstí lidí a diskutovaly se nejrůznější otázky.¹⁷ Dnes je totiž tendence vykládat minulost ve velmi zjednodušeném pojetí. A až my umřeme, tak už tu nebude nikdo, kdo by to vám mladým mohl vysvětlit.“¹⁸ Tento aspekt má nejen „posílit“ narátorovu interpretaci, ale zároveň v některých případech také vysvětlit jeho předcházející vztah ke komunistickému režimu, jak uvidíme dále.¹⁹ U narátorů ze Sudetoněmeckého krajanského sdružení sehrál věk tazatelky významnou roli z jiného důvodu. Četní narátoři v rozhovorech tematizovali skutečnost, že následující generace v rodině se o jejich životní příběh nezajímají. Tazatelka tak svým výzkumem absenci tohoto rodinného zájmu nahradila. Věk tazatelky také zamezil napětí, které by mohlo vzniknout, zastupovala-li by tazatelka (byť nepřímou) generaci Čechů, jež se mohla případně podílet na vyhnání Němců z Novobystřicka a Jindřichohradecka v roce 1945, či byla-li by alespoň jeho pasivní svědkyní. Jak uvidíme později, tato událost má pro narátory a samotný rozhovor zásadní význam. Také rozhovor, který vyhnanci vedou s českou tazatelkou, získává jinou podobu, než kdyby tazatelka pocházela z jiné země.²⁰ S nadsázkou řečeno, narátor má prostřednictvím tohoto výzkumu výjimečnou příležitost sdělit své postoje české veřejnosti.²¹

Orální historie není v tomto smyslu pouhým vedením rozhovoru mezi tazatelem a narátorem. Již mnoho autorů upozornilo na další vazbu, která průběh rozhovoru silně determinuje, a to narátorova vazba na třetí osobu, kterou je případný čtenář rozhovoru, v širším pojetí tedy společnost.²² Tato skutečnost na-

17 Rozhovor s C. D., duben 2012.

18 Rozhovor s L. M., březen 2012.

19 Komunistickým režimem v rámci této studie rozumíme – s vědomím významové nepřesnosti tohoto označení – společenský a politický systém na území Československa v letech 1948–1989.

20 Negativní zkušenost z tohoto hlediska zasáhla do výzkumu Libuše Volbrachtové na počátku 90. let 20. století. Někteří narátoři nesli nelibě skutečnost, že tazatelkou je Češka. Blíže LIBUŠE VOLBRACHTOVÁ, *Qualitative Methoden der Feldforschung: Vor und Nachteile eines subjektiven Erkenntnisprozesses am Beispiel der Integration der Sudetendeutschen in Baden-Württemberg*, in: *Zur Integration der Flüchtlinge und Vertriebenen im deutschen Südwesten nach 1945: Ergebnisse der Tagung vom 11. und 12. November 1993 in Tübingen*, (edd.), Mathias Beer, Sigmaringen 1994, s. 167–177.

21 Politický rozměr natáčení česko-sudetoněmeckých rozhovorů reflektovala také ALENA WAGNEROVÁ, *1945 waren sie Kinder: Flucht und Vertreibung im Leben einer Generation*, Köln 1990.

22 Ronald Grele v této souvislosti hovoří o tzv. „trojediné vazbě“, Lutz Niethammer o „vztahovém trojúhelníku“ – srov. MIROSLAV VANĚK, PAVEL MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, s. 129–130.

bývá na významu, zaměřuje-li se výzkum na narátory, kteří patří k organizované skupině s veřejně deklarovanými (politickými) cíli. Samotný fakt organizování se při vzpomínání nezanedbatelně projevuje. Narátoři se pravidelně vzájemně setkávají, přičemž lze předpokládat, že frekvence těchto setkávání je vyšší než v neorganizovaném prostředí. Na podobu vzpomínání má vliv také četba oficiálních periodických i neperiodických publikací či setkávání u pomníků významných pro daná sdružení. Zároveň je v podobných projektech ještě nálehavější otázka promyšleného výběru narátorů a narátorek. Kontaktovat pouze oficiální vedení zkoumané skupiny s žádostí o doporučení narátorů by mohlo vést k zavádějícím výsledkům. Hlubší znalost zkoumané skupiny je v takových projektech nezbytná. Nejenže umožní získat pestřejší paletu postojů, ale napomůže také navázání důvěrného vztahu s jednotlivými narátory, který v některých případech (například u česko-sudetoněmeckých výzkumů) nemusí být samozřejmostí. Zmiňované výzkumy v neposlední řadě spojuje také fakt, že se zabývají skupinami, jež vyvíjejí svou oficiální činnost s vědomím, že jsou či byly v českém veřejném prostoru přijímány spíše rozporuplně.²³

Na ilustrativních příkladech z obou výzkumů se nyní pokusíme ukázat, že ve vyprávění narátorů a narátorek se objevují čtyři základní narativní roviny, přičemž každá z nich je podle našeho názoru odrazem určité politické strategie zkoumané skupiny. První rovinu představují vzpomínkové návraty k politickým poměrům, které předcházely zásadnímu zlomu v dějinách aktérů a členů skupiny. Druhou rovinu charakterizuje soustředění se na vyprávění o tomto zlomu, který de facto zapříčinil vznik zkoumané sociální skupiny a zároveň determinovala další osudy pamětníků. V našem případě se tedy jedná o dva významné historické milníky: vyhnání a nucené vysídlení Němců z Československa po druhé světové válce a okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Třetí rovina představuje reflexi změny společenského statusu, která byla zapříčiněna zlomovou událostí, přičemž, jak uvidíme, tato změna může mít jak pozitivní, tak negativní důsledky pro jednotlivce i celou skupinu. Poslední rovinou je institucionalizace skupin a jejich politické cíle, popř. úspěšnost při jejich dosahování a míra prostoupení skupinových cílů s individuálními výpověďmi narátorů.

23 S ohledem na etické standardy metody orální historie jsme citace z rozhovorů použité v tomto textu plně anonymizovali (včetně změny iniciál).

Politická angažovanost: vztah k nacismu a komunismu

Oba výzkumy ukázaly, že narátoři i narátorky pociťují spontánní potřebu vyjadřovat se k sociálním a politickým poměrům, které předcházely pro jejich život klíčové události, a také reflektovat, ale i zdůvodňovat svůj vztah k tehdejším politickým stranám a hnutím. U narátorů a narátorek z řad Sudetoněmeckého krajanského sdružení se setkáváme se snahou vysvětlit události předcházející vyhnání Němců z Novobystřicka a Jindřichohradecka i přesto, že původní téma rozhovoru bylo zcela jiné.²⁴ Návraty k předcházejícím událostem lze vnímat jako zásadní nástroj k vysvětlení pozic narátora.

K opakujícím se motivům ve výzkumu Němců z Novobystřicka a Jindřichohradecka patřilo členství v politických stranách před rokem 1945. Téma ne/stranictví se v některých případech explicitně objevovalo hned na začátku rozhovoru. Ve většině případů však narátoři a narátorky hovořili o politickém životě svých rodičů či jiných příbuzných. Sami nebyli vzhledem ke svému věku s možným vstupem do strany (Sudetoněmecké strany, resp. NSDAP) nikdy konfrontováni. V uskutečněných rozhovorech zaujímají narátoři a narátorky k tématu ne/stranictví dvě pozice. První z nich je distancování se od politické strany (zdůrazňování nečlenství, distancování se od Adolfa Hitlera, případně zmínka o členství v jiné politické straně), druhou pozicí naopak obhajování členství v politické straně („er war halt Mitglied, wie es üblich war“,²⁵ „hatte keine Funktion, gar nichts“).²⁶

Nejen v souvislosti s obhajováním členství v politické straně je pro analýzu rozhovorů zajímavé zmínit tzv. Tradierungstypen (do češtiny přeloženo jako „tradovací typy“), s nimiž podrobně pracují autoři knihy *Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti*²⁷ vycházející rovněž z orálněhistorického

24 Obdobnou zkušenost získala také Libuše Volbrachtová, *Qualitative Methoden der Feldforschung*, s. 167–177, která počátkem 90. let zkoumala integraci sudetských Němců v Bádensku-Württembersku: „Výzkum se zaměřoval na usazení se [sudetských Němců] v Německu v poválečné době. Pro narátory však byla významná také doba dřívější.“

25 Rozhovor s L. R., říjen 2011. Překlad M. Horákové: „Bylo to běžné, ve straně byl každý.“

26 Rozhovor s L. R., říjen 2011. Překlad M. Horákové: „Neměl žádnou funkci, vůbec nic.“

27 Podle zjištění autorů zůstává obraz předávaný v rodinné paměti z generace na generaci rezistentní vůči státem podporovanému vyrovnávání se s minulostí. Holocaust je z rodinné paměti téměř vytěsňen, „nacisté“ byli vždy ti druzí, ve vlastních rodinách se „nevyskytovali“ – HARALD WELZER, SABINE MOLLER, KAROLINE TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek: nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Praha 2010, s. 207.

výzkumu. Jako Tradierungstypen autoři označují pět opakujících se vzorů (typických scénářů), které se v rozhovorech vyskytují. Patří mezi ně příkoří, ospravedlnění, distancování, fascinace a hrdinství. V našich výzkumech zastoupené ospravedlnování členství v politické straně vykazuje charakteristiky tradovacího typu ospravedlnění.²⁸ Podle autorů zmiňované studie tak narátoři reagují na výčitky za provinění, která mohou být připisována jejich generaci.²⁹ Některé další tradovací typy přijdou ke slovu ještě později. Zdůvodněním, že členství ve straně (Sudetoněmecké straně, resp. NSDAP) bývalo běžné, marginalizují narátoři příčinu samotného vyhánění. Členství v NSDAP vnímali vyhánějíci (i vyhánění) jako přítěžující okolnost, funkcionáři NSDAP se v květnu 1945 nacházeli dokonce v přímém ohrožení života. Při poukazování na běžnost členství v Sudetoněmecké straně či v NSDAP dochází nepřímo k marginalizaci existence (oficiální či neoficiální) jiných politických proudů, například německých sociálních demokratů či komunistů.

Za zmínku rovněž stojí, že narátoři vyjádřením o „běžnosti“ členství v Sudetoněmecké straně či v NSDAP zaujímají obrannou pozici nejen vůči české tazatelce (a jejím prostřednictvím k současné české společnosti), ale také vůči všudypřítomnému vyrovnávání se s národněsocialistickou minulostí, které je v Německu, kde narátoři žijí, ve veřejném prostoru výrazně tematizováno.³⁰ Narátoři se tak pokoušejí mírnit případný dojem, že právě v jejich rodině by byl příklon k nacismu výrazně silnější než v jiných rodinách. Jedna z narátorek popsala situaci v současném Německu následovně: „Wissen Sie, das deutsche Volk, so lange es geben wird, wird es sich nur entschuldigen. Für das, was sie angerichtet [nesrozumitelné] hatten. Getan hat. Das ist auch gut so. Und unsere Jungen werden in all diese Vernichtungslager geführt.“³¹ Z vyprávění některých narátorů, stejně tak i z literatury,³² vyplývá, že vyhnanci mohli být ze strany tehdejší německé společnosti po příchodu do Německa považováni za viníky celé

28 O tradovacích typech lze hovořit zejména v souvislosti s výzkumem Němců z Novobystricka a Jindřichohradecka, v němž je zastoupeno více generací.

29 H. WELZER, S. MOLLER, K. TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek*, s. 66.

30 Například německý prezident Joachim Gauck nevynechal při své první cestě do České republiky návštěvu Lidic, které se staly symbolem nacistické represe, a uctil zde památku obětí, které zahynuly při vypalování vesnice 10. června 1942.

31 Rozhovor s L. I., září 2012. Překlad M. Horákové: „Víte, německý národ, dokud bude existovat, bude se jen omlouvat. Za to, co způsobili. To je také dobře. A naše mládež, s tou se neustále jezdí na exkurze do všech těch vyhlazovacích táborů.“

32 ANDREAS KOSSERT, *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*, Brno 2011, s. 12.

situace, a to právě pro svůj údajný příklon k národněsocialistickým myšlenkám.³³ Tomu pak odpovídalo zacházení, kterého se vyhnancům ze strany německých starousedlíků v některých případech dostávalo: „Die katholischen Pfarrer waren der Meinung, das sind lauter Nazi. Die haben die schwer verdächtigt, und es gab damals etwas zu verteilen, von Charita, so Spenden. Er hat eindeutig, und ich hab des auch schon von anderen Leuten gehört, eindeutig seine Ureinwohner bevorzugt. Auch hier und unser Pfarrer.“³⁴

K dalším opakovaným motivům s možnou politickou motivací ve vzpomínkách na dobu před vyhnáním Němců patří soužití s Čechy, které narátoři nejčastěji popisují v předválečné (i válečné) době jako bezproblémové. Protože jedna z narátorek uměla německy i česky, pracovala během války na okresním úřadě v jednom z protektorátních okresních měst, kam dojížděla z pohraničí. Úřednický kolektiv tvořili převážně Češi: „Ich war in XY am Okresní úřad angestellt. [...] Mir hat's dort sehr gut gefallen, auch die Kollegen waren sehr gut. Kann kein böses Wort sagen. Die ganze Zeit. Das war kurz vorm Schluß, ja.“³⁵ Narátorka touto vzpomínkou demonstruje, že problémy mezi Němci a Čechy, které nakonec vyústily ve vyhnání, nemohly být příliš vážné. Fakt, že dobré vztahy panovaly podle narátorky ještě i krátce „před koncem“, dokonce vylučuje náhlé zhoršení či případnou eskalaci původně dobrých vztahů. Fakt, že narátorka byla navzdory zmiňované přátelské atmosféře vyhnána, posiluje narátorčinu roli oběti.

Také v případě rehabilitovaných příslušníků armády je vlastní politická angažovanost, v tomto případě členství v Komunistické straně Československa před rokem 1968, jedním z nejčastěji reflektovaných témat v rozhovorech.³⁶ Nezane-

33 Srov. VÁCLAV KURAL, *Hlavní organizace sudetoněmeckých vysídlelců v SRN 1945–1989*, in: Studie o sudetoněmecké otázce, (ed.) Václav Kural, Praha 1996, s. 23–53.

34 Rozhovor s E. V., říjen 2011. Překlad M. Horákové: „Katoličtí faráři si stejně mysleli [o nové příchozích], že to jsou sami nácci. Silně je podezírali. Jednou se mělo něco rozdělovat od charity, a náš farář jednoznačně upřednostňoval při rozdělování své původní obyvatele. To jsem slyšel i od jiných lidí.“

35 Rozhovor s L. R., říjen 2011. Překlad M. Horákové: „Byla jsem zaměstnaná na okresním úřadě v XY. Tam se mi velmi líbilo. Měla jsem velmi dobré kolegy. Nemohu říct jediné zlé slovo. Za celou dobu. A to už bylo krátce před koncem [války].“

36 Důvody pro komparaci vztahu narátorů k politickým stranám NSDAP a KSČ jsou v tomto případě výhradně metodologicko-teoretické. Naším cílem není jakkoli srovnávat charakter zmíněných stran ani jejich dobové pozadí, téma politické angažovanosti a stranické příslušnosti se však ukázalo být v obou výzkumech natolik frekventované, že by bylo podle našeho názoru chybou jej při analýze nereflektovat.

dbatelnou úlohu v tom jistě sehrává od počátku 90. let stále sílící tlak ze strany médií a některých politiků vyrovnat se po více než pětadvaceti letech s předlistopadovým obdobím prostřednictvím mnohdy černobílého pohledu a paušalizace.³⁷ V reakci na tento stav pak pamětníci považují v podstatě za svou osobní povinnost členství v KSČ či spolupráci s představiteli komunistického režimu (v případě nestraníků) v průběhu rozhovoru komentovat či přímo obhajovat. Roli stranické příslušnosti v životě narátorů lze v tomto případě obvykle sledovat ve dvou rovinách. Na jedné straně stojí „hodnotově-existenciální“ rovina, kdy je politika spojována s určitou formou světonázoru či víry. V rámci druhé, „materiálně-existenční“ roviny se členství v politických organizacích stává nástrojem pro zajištění „běžných“ či „nadstandardních“ podmínek existence.³⁸ Obě roviny se vzájemně prolínají, přičemž prioritou jedné před druhou se může v průběhu času měnit, stejně jako jejich kladná či záporná konotace.³⁹

První rovina vztahu ke komunistické ideologii bývá hodnocena jako kladná a převládá ve většině vyprávění. Obvykle je spojena s obdobím dospívání narátorů (léta 1940–1950), přičemž s ohledem na pozdější vývoj bývají vzpomínky zpětně idealizovány. V této fázi narátoři přisuzují stěžejní význam generační zkušenosti, resp. euforii z konce druhé světové války a osvobození Rudou armádou a z toho plynoucímu pocitu určitého závazku: „My jsme ty Rusy pořád brali jako lidi, který měli šílený ztráty ve válce, a který se obětovali pro nás.“⁴⁰ A nějak nás to tak táhlo k tomu Sovětskému svazu. Všude byli ti ruští vojáci, tancovalo se s nima, objímali jsme se. A ta propaganda nás navíc ujišťovala, že oni se tam mají skutečně dobře v tom Rusku.“⁴¹ Podobně samotný akt vstupu do strany bývá reflektován a interpretován jako mladická nerozvážnost, na kterou lze nahlížet prizmatem výše uvedených rovin. V pozitivním slova smyslu bývá tato nerozvážnost zdůvodňována prostým „podlehnutím atmosféře doby“ či ideologické

37 Srov. příspěvky Miroslava Vaňka *About the Need of Heroes and the Uselessness of Historians* a Christiane Brennerové *Who were the villains? Czech narratives on the communist experience and the normalization period* přednesené na workshopu *Memory between history and contemporary politics in East Central Europe* pořádaném univerzitou v Aarhusu 30.–31. ledna 2013.

38 Srov. ZDENĚK KONOPÁSEK (ed.), *Otevřená minulost. Autobiografická sociologie státního socialismu*, Praha 2009, s. 156.

39 Tomu odpovídají i nedávné výsledky průzkumu veřejného mínění prováděného Sociologickým ústavem AV ČR – *Tisková zpráva k projektu Děrvody pro vstup do politických stran*, www.cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a3452/f3/100726s_pv71102.pdf (náhled 15. 1. 2013).

40 Rozhovor s L. M., červen 2010.

41 Rozhovor s K. O., listopad 2012.

propagandě: „Ta naše generace nadšených, možná až někdy naivních lidí nedělala nic proto, aby z toho [únor 1948] vytěžila nějaké postavení, ale dělali jsme to opravdu ze zájmu o věc!“⁴² Tento výkladový vzorec lze považovat za typický pro narátory, kteří vstoupili do KSČ v letech 1945–1950. I v tomto případě tedy můžeme hovořit o strategii ospravedlnění.

Fáze jakéhosi prvotního „omámení“ mizí ze schématu vyprávění s koncem 50. let. Objevují se útržky vzpomínek na kolektivizaci, politické procesy (R. Slánský, M. Horáková) a XX. sjezd KSSS v roce 1956. Při reflexi těchto událostí narátoři často pocítují potřebu informovat tazatele o tom, že o dobových praktikách režimu neměli ponětí, protože se intenzivně věnovali přípravě na budoucí povolání nebo již sloužili u útvarů, a měli tedy jiné starosti. Vstup do strany v tomto období je nově interpretován jako negativní akt, který je zdůvodňován nátlakem okolí, přičemž případný vzdor by mohl vyvolat represii: „Měl jsem problémy, protože jsem pořád vzdoroval a nechtěl jsem to [příhlášku do KSČ] podepsat. Pořád jsem s tím podpisem otálel. Nakonec jsem byl jeden z posledních na technice [Vysoké učení technické], kdo to podepsal. Už jsem končil studium a bývalo by hrozilo, že bych nedostal vysvědčení. Takže jsem se nakonec vzdal.“⁴³ Stranictví se tak ve vyprávění stává „nutným zlem“, které člověk musí protřpět, pokud chce získat určité výhody či dosáhnout kariérního růstu.⁴⁴ Tomu také odpovídá výkladový vzorec typický pro pamětníky, kteří vstoupili do KSČ po roce 1948: „Byl jsem sice ve straně, ale o politiku jsem se vlastně nikdy nezajímal. V té době to byla prostě nutnost.“⁴⁵ Politika v tomto pojetí je, podobně jako v případě prvního výzkumu, marginalizována. Redukuje se pouze na „vysokou“ politiku Ústředního výboru KSČ, která je sice chápána v mnoha případech jako špatná, ale zároveň také jako neovlivnitelná. Výkon stranických funkcí na úrovni útvaru, pluku či armády je naopak považován za správný, protože jde o službu vlasti. Vždy přitom dochází k rozlišení komunistického režimu jako systému dosazeného zvenčí (Sovětským svazem) a konkrétních jedinců, kteří na něm participovali. Otázkou zůstává, nakolik jde o reflexi dobových úvah narátorů a nakolik pouze o určitou formu jakéhosi obranného mechanismu pro zachování vlastní osobní integrity přijatou pod vlivem potře-

42 Rozhovor s L. K., březen 2012.

43 Rozhovor s Z. J., říjen 2012.

44 Z tohoto důvodu se také často nestranící pasují do role hrdinů s vyšším morálním kreditem, protože „nepodlehli a zachránili si svou čest“.

45 Rozhovor s K. T., listopad 2012.

by vyrovnat se s minulostí.⁴⁶ Pro druhý názor může svědčit také skutečnost, že narátoři zdůrazňující význam členství v KSČ pro kariérní růst jsou v dalších rozhovorech nejtvrďšími kritiky vojáků, kteří po roce 1968 vstoupili do strany z ryze pragmatických důvodů, ačkoli z výše uvedeného lze vyvodit, že mnozí sami používají ryze materiálně-existenční argumentaci k vysvětlení vlastního chování před rokem 1968.

Na tomto místě je ale třeba zmínit ještě třetí, ač nepříliš početnou skupinu narátorů, kterou tvoří nestraníci. Tito lidé v rozhovorech neřeší problém své stranicko-politické angažovanosti, naproti tomu často upozorňují na vlastní vědomí skutečnosti, že armáda hrála v mocenském aparátu komunistického režimu klíčovou roli: „Víte, zpětně když si to teď uvědomím, tak se vlastně stydím za to, že jsem tomu minulému režimu sloužil, přestože jsem ve straně nikdy nebyl! V armádě musí být disciplína, všechno funguje na rozkaz. V té době, před tou okupací, bych asi bez okolků ten rozkaz splnil, na to jsme prostě byli cvičeni.“⁴⁷ V tomto případě se jedná o jakési doznání vlastní chyby doprovázené projevem lítosti, která má zpětně obhájit jednání aktéra – vstup do armády. Ve většině případů (samozřejmě mimo pracovníky politického aparátu) je však profesní a stranický život v rozhovorech striktně oddělován.

Klíčová událost: „vyhnání“ 1945 a „okupace“ 1968

Klíčovou událostí je pro potřeby našeho zkoumání taková událost, která podmiňuje založení zkoumaných organizací a odvíjejí se od ní politické cíle těchto uskupení. Událost zároveň představuje milník v individuálních životních dráhách, k němuž se narátoři v rozhovorech opakovaně vrací. Důvodem tohoto opakování, jež lze pozorovat v obou popisovaných výzkumech, je významná životní změna, kterou klíčová událost přinesla (například změna společenského statusu, zpřetrhání vytvořených společenských vazeb), ale také situace vzniklá samotným natáčením rozhovoru.

Členskou základnu Sudetoněmeckého krajanského sdružení tvoří převážně Němci vyhnání a nuceně vysídlení z Československa po druhé světové válce. Bez vynucené ztráty svého původního domova a „přesazení“ do neznámého prostředí by tito narátoři a narátorky možná zůstali buď zcela mimo vědecký zájem, nebo by poskytovali orálněhistorické rozhovory ze zcela jiného důvodu.

46 Srov. MILAN NAKONEČNÝ, *Psychologie osobnosti*, Praha 2009, s. 390–392.

47 Rozhovor s S. B., duben 2009.

Tím se také vysvětluje, proč se téma vyhnání v rozhovorech neustále opakuje. Je determinující jak pro život narátorů, tak pro situaci vzniklou při natáčení orálně-historického rozhovoru.⁴⁸ Je to událost s mnohostranným vztahem k dnešku i k tomu, co předchází. Za celkem (příběhu) je čitelná otázka v pozadí: „Proč se to muselo či jak se to (vůbec) mohlo stát? Líčené osudy vyprávěčů a jejich rodáků (odsunutých Němců) až dodnes jsou víceméně sledem událostí, které jsou zřetěžením následků odsunu. Odsun je dějovou-dějinnou zápletkou nejvyšší instance, je příčinou všech příčin.“⁴⁹

K ojedinělým patří komentář následující narátorky. Kromě zmínky o utrpení způsobeném vyhnáním se totiž také kriticky věnuje období druhé světové války: „Es gab dann auch Leute, die gesagt haben: Ja, warum hätten sie sie denn raus? Warum? Man schmeißt doch die Leut' net raus. Da mussetet was dahinten sein, gö. Früher gab es kein Fernsehen, nichts. Aber das ist schon weg, Gott sei Dank.“ Tazatelka: „Was hat man dazu gesagt? Wenn man so was hört, wie reagiert man?“ Narátorka: „Das hat immer sehr wehgetan, gö. Am Anfang die Belastung war schon für die Leute schwer. Die seelische Belastung auch. Mancher hatte zu Hause was weiß ich, und jetzt muß als Knecht irgendwo arbeiten. [...] Aber ich mein, wenn nicht so viel (...) bei uns sind ja vier ermordert worden, im Dorf. Das war also, das war nicht gut. Wir müssen auch sagen, die Deutschen haben auch Sachen gemacht. Das ist halt das. Da ist auch manches geschehen. Ich mein, Gott, es war Krieg, freilich, aber trotzdem.“⁵⁰ Ačkoli narátorka nejdříve vyjádřila smutek z podezřívavých spekulací, o několik vět později už se při zdůvodňování vyhnání věnuje i konfliktům z válečné doby, kdy Němci také „prováděli věci“. Jedná se o kritickou reflexi německo-českých vztahů v pohraničí, odkud narátorka pochází? Z použitých formulací není zcela zřejmé, zda „Němci“

48 K obdobné úvaze dospěla také OLGA ŠMÍDOVÁ, *Obraz první republiky v paměti českých Němců*, příspěvek na konferenci Rozvoj české společnosti, Praha 21.–23. října 2003: „Pokud vyprávěči nezačínají chronologicky, pak obvykle zahajují odsunem, jako centrální událostí, od které se vše odvíjí („Mám začít tím odsunem?“).

49 O. ŠMÍDOVÁ, *Obraz první republiky v paměti českých Němců*, s. 10.

50 Rozhovor s L. R., říjen 2011. Překlad M. Horákové: „Byli pak také lidé, kteří se ptali: No, a proč jste museli pryč? Proč? Lidé se přece jen tak nevyhazují. Něco za tím musí být. Dřív nebyla žádná televize, nic. Ale to už je pryč, zaplat' pánbůh.“ Tazatelka: „A co jste na to říkali? Jak jste reagovali?“ Narátorka: „Velmi to bolelo. Na začátku to byla pro lidi velká zátěž. I duševní zátěž. Mnozí toho doma měli tolik, a teď museli někde pracovat jako posluhovači. To bylo opravdu těžké. Ale... myslím... kdyby se toho tolik... u nás zabili čtyři lidi. Ve vsi. To bylo... tedy... to nebylo dobré. Musíme ale dodat, že Němci, ti také prováděli věci. To je to. Tehdy se toho taky stalo dost. Samozřejmě, to bylo ve válce, ale přesto.“

myslí narátorka Němce ve své rodné vesnici (reakcí na zdejší válečné excesy bylo zavraždění čtyř mužů v den vyhnání), nebo obecně „nacisty“, které považuje ve válečném konfliktu za hlavní agresory.

Význam vyhnání a nuceného vysídlení jako silně determinující události pro veškerý následný vývoj je možné pozorovat také na diskusi, která se vede v souvislosti s výrazy, jež mají tuto událost a její okolnosti popisovat. Pro naše účely je zajímavá zejména diskuse týkající se česko-(sudeto)německých vztahů. Z existující škály výrazů transfer – vysídlení – odsun – vyhnání Němců patří zatím k českému odbornému úzu využívání termínu odsun, přičemž tento bývá v některých případech dále rozlišován. Potvrzuje to například článek Zdeňka Beneše a Jiřího Peška s názvem Realizace odsunu, v němž se uvádí: „Samotný jev, který tradiční česká terminologie označuje jako ‚odsun‘ a který historikové diferencují na ‚vyhnání‘ a ‚transfer‘ nebo ‚vyhnání‘ a ‚vysídlení‘, je složitý a vnitřně diferencovaný.“⁵¹ Z oficiálního sudetoněmeckého pohledu je naopak možné považovat všechny pojmy z uvedené škály s výjimkou pojmu vyhnání za provokativní.⁵² Za jediný odpovídající překlad německého die Vertreibung se považuje právě vyhnání.⁵³ V realizovaných rozhovorech lze však i přes výše uvedené sledovat diferentní přístupy. Například užívání německého výrazu die Aussiedelung (překládaného do češtiny jako vysídlení) není výjimkou. Obdobnou citlivost týkající se používaného výrazu lze v oficiální sudetoněmecké rétorice pozorovat také u pojmenování vyhnanců jako skupiny. Zatímco v oficiálním diskurzu Sudetoněmeckého krajanského sdružení se používá výhradně pojem die Vertriebenen (vyhnanci), v některých případech navíc v kombinaci s výslovným distancováním se zejména od pojmu die Flüchtlinge (uprchlíci),⁵⁴ není druhý jmenovaný pojem v rozhovorech s narátory rovněž žádnou výjimkou. Zde je ale třeba pracovat s tezí, že pojem uprchlík používali (a používají) k popisu nově příchozích po roce 1945 zejména němečtí starousedlíci. Je tedy možné, že narátoři při používání tohoto pojmu jednoduše přebírají všeobecně rozšířenou rétoriku, ačkoli si jsou posunu

51 Vydalo Křesťanskosociální hnutí ve spolupráci s OR Klubu českého pohraničí v Praze 10 jako svou 61. publikaci určenou pro vnitřní potřebu vlasteneckých organizací, Praha, leden 2003, srov. www.ksl.wz.cz/Odsun1.html (náhled 20. 1. 2013).

52 E. HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*, s. 183–184.

53 E. HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*, s. 183–184.

54 LEONIE HEMMINGER, *Vertriebene mit neuer Heimat: Sudetendeutsche Landmannschaft*, Stuttgarter-Nachrichten.de, 23. dubna 2012, www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.sudetendeutsche-landmannschaft-vertriebene-mit-neuer-heimat.4c9bcc80-db29-44c2-9fb0-47a029d7ce5c.html (náhled 20. 1. 2013).

ve významu vědomí. Také německé úřady označovaly zpočátku nově příchozí obyvatele jako uprchlíky.⁵⁵ Ani variantu, že narátoři používali pojem uprchlík již krátce po svém příchodu do Německa (a neměl na ně tedy vliv ani dlouhodobý diskurz starousedlých Němců, ani diskurz oficiálních sudetoněmeckých kruhů), nelze však zatím vyloučit.

Obdobně jako v případě Sudetoněmeckého krajanského sdružení, také v případě Vojenského sdružení rehabilitovaných existuje událost, kterou lze považovat za klíčovou pro založení a existenci celé organizace. Zlomovým momentem, kolem kterého se soustřeďují nejdůležitější vzpomínky narátorů, se stal vstup vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968. Toto období vytváří prostor nejen pro obhajobu vlastních dobových postojů, ale i pozdějších názorů. Od této události lze také v syžetu jednotlivých vyprávění vysledovat snahu jasně deklarovat rozchod pamětníků s minulým režimem. Tento rozchod přichází bezprostředně po tzv. pražském jaru, během kterého se vládnoucí garnitura těšila u narátorů největší míře popularity: „Do čela ústředního výboru nastoupil Dubček. My jsme v podstatě ze začátku nevěděli, co bude, ale pak jsem se seznámil s tou idejí roku 1968 a úplně jsem tomu socialismu s lidskou tváří propadl. Říkali jsme si, že tohle je přesně to, co nám tady chybí! Protože jinak by ta strana [KSČ] dopadla špatně.“⁵⁶ Nárůst pozitivního vztahu ke KSČ v tomto období někteří narátoři přirovnávají k euforii z „vítězného února“ 1948 a spojují jej s očekáváním radikálních změn ve společnosti i v politice, což se projevuje i v nárůstu členské základny komunistické strany.⁵⁷ V této fázi rozhovoru narátoři často upozorňují na již v úvodu zmiňovaný generační rozdíl mezi tazatelem a narátorem, který má opět sloužit k legitimizaci jejich tehdejšího jednání.

Opakované zdůrazňování sympatií k ideálům obrodného procesu je pro takové vyprávění typické. Je důsledkem dalšího osudu narátorů – vyloučení z KSČ

55 E. HAHNOVÁ, *Sudetoněmecký problém: obtížné loučení s minulostí*, s. 57.

56 Rozhovor s J. R., listopad 2012.

57 V několika případech vstoupili narátoři do strany v rozmezí dubna–června 1968, což zdůvodňovali právě nárůstem důvěry v novou politiku a obrodný proces: „Příchod pražského jara jsem uvítal jako jedinečnou šanci naší vlasti na cestě k demokracii. Slogan socialismus s lidskou tvář oslovil nejen mě, ale i všechny mé příbuzné a známé. Nastalo velké politické uvolnění a očekávalo se, že dojde k nové historické etapě. Rozhodl jsem se na té etapě aktivně podílet. Postupně jsem navštívil sekretariáty povolených politických stran Národní fronty. Ukázalo se, že lidovci i socialisté jsou jen vazaly KSČ. [...] Rozhodl jsem se proto vstoupit do KSČ, protože mi to umožnilo dostat se přímo do centra společenských změn. KSČ si získala za velmi krátkou dobu ve společnosti opět vysoký kredit a i mnoho dalších nestraníků jako já vstupovalo do KSČ.“ Rozhovor s R. C., leden 2013.

a propuštění z armády (někdy v opačném pořadí s různým časovým odstupem v horizontu několika let), přičemž obojí je mnohdy zdůvodňováno nejen nesouhlasem se vstupem okupačních vojsk na naše území, ale také vlastenectvím či morální zodpovědností vyplývající z důstojnické cti: „Ten příchod barbarských vojsk nás zarmoutil. My [rehabilitovaní vojáci] je nenazýváme ruská vojska, ale barbarská, protože podle nás to byla zločinecká akce, kterou si dovolili na naší republice udělat. [...] Při tom vpádu nám bylo zle po vlastenecké stránce, ale naši důstojníci se zachovali správně. A to se mi jako velmi líbilo, že ti naši vojáci zůstali hrdí a nezlomní!“⁵⁸ Vojenská/důstojnická čest přitom hraje v celém konceptu kolektivní paměti profesní skupiny významnou úlohu, protože právě na tuto charakterovou vlastnost se narátoři nejčastěji odvolávají, aby zdůvodnili a vysvětlili své motivace pro odpor vůči okupaci („byla to otázka cti“, „přisahal jsem, že budu bránit vlast, a tohle bylo přepadení“, „důstojník je od slova důstojnost, musel jsem se postavit na odpor“).⁵⁹ Určitý prvek heroizace je v této souvislosti vysledovatelný prakticky u každého narátora.⁶⁰

Nejpoužívanějším termínem narátorů pro intervenci, která se odehrála v noci z 20. na 21. srpna 1968, je slovo „okupace“. V těsném závěsu následuje označení „bratrská pomoc“ se zřejmým pejorativním zabarvením. Vzhledem k povaze skupiny narátorů je symptomatické, že velká část z nich opakovaně upozorňuje na fakt, že v dnešních médiích je často používán zcela nasprávně pojem „invaze“, který je nepřesný a zavádějící, což zdůvodňují tím, že invaze, na rozdíl od okupace, předpokládá ozbrojený odpor.⁶¹ Obdobnou nevoli vzbuzuje i podle narátorů neutrální spojení „vstup vojsk“. Častá je emotivní reminiscence či srovnání

58 Rozhovor s E. F., březen 2012.

59 Na zajímavou skutečnost, že u důstojnického sboru druhé poloviny 60. let muselo již existovat poměrně zřetelně zformulované vědomí vojenské, profesní a důstojnické hrdosti a cti, jež mělo obecnou povahu a nebylo bezprostředně navázáno na vládnoucí režim, upozorňují i další autoři: „Srpen 1968 přinesl krátkodobý, o to však významnější zlom ve vývoji identity důstojnického sboru, jakkoli šlo v drtivé většině o organizované příslušníky komunistické strany.“ – MARIE KOLDINSKÁ, IVAN ŠEDIVÝ, *Válka a armáda v českých dějinách: sociohistorické črty*, Praha 2008, s. 308.

60 Na zpětnou „heroizaci“ u profesních skupin s rizikovým povoláním poukazují také další badatelé – srov. TIMOTHY TANGHERLINI, *Heroes and Lies: Storytelling Tactics among Paramedics*, *Folklore* 111/2000, s. 43–66.

61 Toto velmi časté tvrzení lze zajisté přisoudit tehdejšímu vyjadřování v kontextu s častou reminiscencí na rok 1939, působí však poněkud paradoxně, vezmeme-li v potaz vojenské vzdělání narátorů a srovnáme-li oba pojmy se slovníkovou definicí: „okupace – obsazení, zabránění, zabor (cizího státního území)“, „invaze – překvapivý, násilný, hromadný vpád (zprav. vojenský na cizí území)“.

s vyhlášením protektorátu z 15. března 1939, která je doprovázena rozhořčením nad tím, že československé armádě nebylo umožněno postavit se na odpor. Případná vlastní nečinnost v době okupace je zdůvodňována tehdejšími rozkazy, které musí voják plnit za každých okolností. Původní kritika je v podstatě vždy následně racionalizována vojenským rozbořením situace, při němž je uváděn podrobný výčet jednotlivých druhů vojsk končící konstatováním, že jakýkoli odpor by skončil „obrovským krveprolitím“. Okupace je narátory interpretována jako „zrada“ ze strany Sovětského svazu a Varšavské smlouvy, jejíž hlavní příčina je spatřována v kombinaci politických a vojenských cílů Sovětského svazu: posílit nárazníkové pásmo mezi Východním a Západním blokem a zároveň zabránit odtržení Československa ze sovětské sféry vlivu. V této fázi vyprávění se také nejpatrněji projevují externí vlivy různých mediálních diskurzů (televize, rozhlas, internet) na výklad historických událostí. Objevují se typická klíše či stereotypní představy o Čechách jako o „servilním národu“ či české „holubičí povaze“ apod.

V tomto kontextu je ale zajímavé sledovat, jakým způsobem se narátoři v prvním životopisném rozhovoru spontánně vyjadřují ke konkrétním důvodům svého vyloučení ze strany a propuštění ze zaměstnání. Hodnocení událostí souvisejících s okupací působí s ohledem na výše uvedené „vlastenectví“ často jako přemrštěné. Poukazuje se na vypjaté životní momenty a neochvějně postoje, někdy však také vyplouvají na povrch pocity jako strach, úvahy nad správností vlastního rozhodnutí a nejistota, které relativizují jinak poměrně stereotypní místy až mýtický výklad skupiny „vojáků, kteří neztratili svou čest“.⁶² Za všechny uvedme jeden příklad odpovědi na otázku „Jaké byly konkrétní důvody Vašeho propuštění z armády?“. „Ten důvod byl v podstatě paradoxní, protože mě vyhodili za to, že jsem podporoval obrodný proces. Ten obrodný proces, který byl na jaře 1968 v podstatě oficiální linií strany! Z toho důvodu mě nejdřív vyškrtli ze strany a potom jsem byl v prověrkách hodnocen z morálně-politického hlediska jako nespolehlivý, což v rámci armády znamenalo, že prostě nemůžeš dál sloužit. Ano, nabídli mi samozřejmě, že si teda můžu tzv. nasypat popel na hlavu a přiznat, že jsem byl pomýlený, ale to bylo absolutně proti mému osobnímu přesvědčení už potom. Pokud jde ale o tu okupaci, tak já jsem žádný hrdina nebyl. Řekl jsem sice v tom srpnu, že s tím nesouhlasím, ale to říkali v té době vlastně všichni.

62 SYLVESTR CHRASTIL, JIŘÍ NOVOTNÍK, *Vojáci, kteří neztratili svou čest I.: sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná normalizace československé armády*, Praha 2002; TÍŽ, *Vojáci, kteří neztratili svou čest II.: sborník vzpomínek československých vojáků na srpen 1968 a následná normalizace československé armády*, Brno 2006.

Smůla byla, že někteří si to potom pamatovali. Rozhodně jsem ale nebyl v těch dnech žádnéj hrdina, abych se těm Rusům nebo Polákům postavil se samopalem v ruce.“⁶³ Čím více do hloubky je toto téma v rozhovorech rozebíráno, tím více se ukazuje, že dotyční aktéři (až na několik výjimek) byli spíše ve vleku událostí, než že by se zcela úmyslně a otevřeně postavili na odpor, a poté bez výhrad přijali propuštění ze zaměstnání, které vykonávali mnohdy déle než dvacet let.

Změna společenského statusu: občané druhé kategorie

Zlomový bod v dějinách i příběhu obou skupin měl zásadní vliv na životy jejich členů. U Němců vyhnaných z Novobystřicka a Jindřichohradecka je ale významné, že vzhledem k délce lidského života bylo v popisovaném výzkumu možné natáčet v drtivé většině jen s aktéry, kterým bylo v roce 1945 maximálně okolo dvaceti let. To mělo také často vliv na jejich schopnost zorientovat se po vyhnání v novém německém prostředí lépe, než se to dařilo starším generacím. Vzhledem ke svému věku měli například možnost absolvovat ještě další vzdělání, které jim následně zajistilo práci.⁶⁴ Bez ohledu na věk a šance na trhu práce se však všichni nově přichozí museli zpočátku vyrovnávat s finanční tísní a životem v nuzných poměrech. To je také téma, které narátoři a narátorky v rozhovorech často reflektovali.

Při popisu nového života v Bádensku-Württembersku narátoři používají s různou intenzitou tradovací typ označovaný Welzerem, Mollerovou a Tschuggnallovou jako příkoří.⁶⁵ Užívání tohoto tradovacího typu umožňuje narátorům prezentovat se téměř výhradně v roli obětí systému, což zároveň „bezprostředně vzbuzuje soucit a empatii u mladších posluchaček a posluchačů“.⁶⁶ Narátoři podrobně popisují obtížnou finanční situaci svých rodin a další společenské problémy (švábština byla pro Němce z Novobystřicka a Jindřichohradecka nesrozumitelným jazykem, v katolických kostelech byl nedostatek místa pro všechny apod.). Němečtí starousedlíci vystupují ve vzpomínkách narátorů jako nedůvě-

63 Rozhovor s K. C., listopad 2012.

64 Zentrum gegen Vertreibungen, *Angekommen: Die Integration der Vertriebenen in Deutschland*, München 2011.

65 H. WELZER, S. MOLLER, K. TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek*, s. 69.

66 H. WELZER, S. MOLLER, K. TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek*, s. 66. Mladšími posluchači a posluchačkami jsou v citované analýze myšleni potomci vyprávějících, nikoli tazatelé. Domníváme se, že ve vztahu narátor-tazatel se nejedná primárně o snahu narátora vyvolat u tazatele soucit.

řiví, nechápající tragický osud vyhnanců a neprojevuující jakýkoli zájem o jejich kulturu. Ačkoli Welzer, Mollerová a Tschuggnallová uvádějí, že u tradovacího typu příkoří může generalizací docházet k rozplynutí časového ohraničení,⁶⁷ a vyprávění pak vzbuzuje dojem, že k příkoří docházelo neustále, tato hypotéza se v případě Němců z Novobystřicka a Jindřichohradecka nepotvrdila. Každý narátor lokalizoval zmiňované příkoří zejména do prvních let po příchodu do Bádenska-Württemberska: „Heute sagt jeder, wenn wir geblieben wären, und die Tschechei sich nicht geändert hätte, wären wir so weit nicht gekommen. Denn hier, gucken Sie, die Flüchtlinge haben alle was, die haben oft mehr wie die anderen, ja.“ Tazatelka: „Wieso ist es möglich?“ Narátorka: „Fleiß und... Es war immer da. Wir sind ja auch angesiedelt worden dort vor, was weiß ich, und da hat man immer was tun müssen, gö. Die ganze Generation da und... Aber die Flüchtling waren aber auch so beliebt, was sie arbeiten, weil die haben alle viel gearbeitet,gö. Viel gearbeitet.“⁶⁸

Narátorka líčí obraz vyhnanců, jejichž pracovitost se prokázala nejen po příchodu do Německa, ale projevila se podle ní již ve středověku, poté co se jejich dávní předci poprvé usídlili na Novobystřicku a Jindřichohradecku, případně v dalších oblastech. Vyhnance označuje pojmem uprchlíci. Zdá se tedy, že narátorka převzala v tomto případě rétoriku starousedlíků. Ani obraz „pracovitých“ nepochází výhradně z vyhnaneckých kruhů. Výzvy k pracovitosti se objevovaly na plakátech určených vyhnancům v provizorně zřízených táborech už těsně po příchodu do Německa a později také v četných tiskovinách. Noviny *Evangelische Gemeindeblatt* v roce 1947 napsaly: „Die Altbürger in deiner neuen Heimat wollen nicht wissen, wie reich du warst, sondern sie wollen sehen, ob du einen fähigen Kopf und tüchtige Hände hast.“⁶⁹ Smyslem těchto výzev bylo urychlit integraci nově příchozích a vyvolat co největší možnou solidaritu u původního obyvatelstva. Další dobové dokumenty pak ukazují, že očekávaná pracovitost

67 H. WELZER, S. MOLLER, K. TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek*, s. 66.

68 Rozhovor s L. R., říjen 2011. Překlad M. Horákové: „Dnes každý říká, kdybychom byli bývali zůstali, a [die Tschechei] by se nezměnila, moc daleko bychom tak nedošli. Protože tady, podívejte se, uprchlíci mají všechno, ti mají často víc než ostatní. Ano.“ Tazatelka: „Jak je to možné?“ Narátorka: „Pílí. Ta tu byla vždycky. I tam jsem byli dosídleni před mnoha lety. A i tam jsme to museli zvládnout. Ale ta generace tady... ti uprchlíci... byli dost oblíbení pro svoji pracovitost. Oni totiž všichni hodně pracovali. Hodně pracovali.“

69 THOMAS GROSSER, *Die Integration der Heimatvertriebenen in Württemberg-Baden (1945–1961)*, Stuttgart 2006, s. 139. Překlad M. Horákové: „Původní obyvatelé v tvém novém domově nechťají vědět, jak jsi byl bohatý. Chtějí vidět, zda máš schopnou hlavu a pracovité ruce.“

nově příchozích se potvrdila.⁷⁰ To, že se narátorka zmiňuje o píli, která se projevovala už od příchodu Němců před stovkami let „tam“, neboli na místo, odkud byli v roce 1945 vyhnáni, má opět zdůraznit kladné stránky německy hovořících obyvatel v Československu.

Využívání obdobných narativních strategií příkoří a adaptability je pozorovatelné i u vojáků propuštěných z Československé lidové armády z politických důvodů v rámci normalizačních čistek v letech 1968–1974. Prvkem, který vytváří pouto mezi členy zkoumané skupiny rehabilitovaných příslušníků armády z hlediska jejich politických cílů, tzn. dosažení odškodnění, není ani tak zaujetí jejich postoje vůči srpnu 1968, jako především právě důsledky tohoto postoje pro jejich další osobní a profesní život. Normalizační čistky na začátku 70. let zásahly půl milionu členů komunistické strany, která měla v porovnání k počtu populace nejvyšší poměrný počet členů z celého sovětského bloku. „Postihly především střední generaci osob narozených před válkou, které do strany vstoupily ve 40. a 50. letech a profesně se v 60. letech blížily k vrcholu kariéry.“⁷¹ V tomto „přechodném období“ tak nárátoři nejčastěji konstruují své vyprávění prostřednictvím emocí a morálního apelu v rovině pozitivního vnímání sebe sama. Pro jednání ostatních („normalizátorů“, prověřkových komisí, nadřízených apod.) používají naopak vesměs negativní charakteristiky (zbabělost, bezpáteřnost, kariérismus) a projevují určitou míru opovržení. V tomto případě nehraje roli stranická příslušnost, ale pouze vztah k obrodnému procesu. „Normalizátoři“ jsou ti zlí, protože se podílejí na čistkách, a ne proto, že jsou komunisté.

Pomineme-li určitou část nárátorů, kteří sami sebe stylizují do role hrdinů, většina pamětníků byla zaskočena tvrdostí postoje, který vůči nim nastupující komunistická garnitura v čele s Gustavem Husákem zaujala: „Potom [jaro 1969] začalo to kádrování a prověrky. Nakonec jsem u jednoho z těch pohovorů strávil přes šest hodin a musím říct, že teprve tehdy jsem si uvědomil, jaký ten můj postoj může mít vlastně pro mě následky. Den nato mě vyškrtli ze strany, šel jsem hned s platem dolů, nesměl jsem mít pod sebou žádný lidi a potom to byla už jen otázka času, kdy půjdu do civilu.“⁷² Propuštění z armády je vždy reflektováno jako křivda a nespravedlnost – z počátečních hrdinů okupace se tak postupem

70 T. GROSSER, *Die Integration der Heimatvertriebenen in Württemberg-Baden (1945–1961)*, s. 141.

71 FRANÇOISE MAYER, *Češi a jejich komunismus*, s. 82.

72 Rozhovor s H. V., říjen 2012.

času ve vyprávění stávají oběti normalizace.⁷³ Vyloučení z KSČ se přitom stalo v období tzv. normalizace stigmatem, které nepoznamenalo pouze narátory, ale v různé míře také jejich rodiny. Ačkoli jsou další osudy narátorů čistě individuální a nelze je v některých ohledech srovnávat (někteří hledali práci déle než rok, jiní „jen“ několik měsíců a další nastoupili v podstatě okamžitě na jiné místo), přesto lze represe odstupňovat podle významu, jaký jim narátoři přisuzují, a prostoru, který jim ve vyprávění věnují.

Mezi nejčastěji zmiňované represe patří problémy s hledáním nové práce: „A přišla ta anabáze hledání práce. Vždycky byli všichni všude ochotní do okamžiku, než došlo na otázku: proč jste odešel z armády? No, z armády mě propustili z důvodu politické nespolehlivosti. Jo, soudruhu, pro tebe bohužel místo nemáme! Nakonec jsem nemohl dělat ani to, čím jsem se vyučil [obráběč kovů]. V Tatře [automobilka] mi nakonec jeden kádrovák řekl: ‚Co byste proboha chtěl, vy byste neměl dostat vůbec žádnou práci nikde!‘ – ‚A jak mám podle vás uživit rodinu?‘ – ‚A to si myslíte, že nás vaše rodina zajímá?‘⁷⁴ Následují rodinné problémy jako rozvod, v ojedinělých případech i úvahy nad sebevraždou. Jako nejzásadnější problém je ale reflektováno zajištění adekvátního vzdělání pro děti: „Z práce musela odejít i manželka, která dělala tady na obecním úřadě. Víte, já bych jim [normalizátorům] nic nezazlíval, kdybych dostal přes hubu jenom já, ale že dokázali jít do důsledku po celé mojí rodině, tak to už mi trochu připadalo, že to je gestapo.“⁷⁵ Obdobně se vyjadřuje i další z narátorů: „Děti ve školách nemohly postupovat, syn končil tenkrát devítiletku a psalo se závěrečné hodnocení školy. Jakmile tam ředitelka napsala, že otec byl vyloučen z armády, tak sice mohl jít dělat zkoušky někam dál, ale stejně neuspěl.“⁷⁶

Přestože narátoři hodnotí první polovinu 70. let jako celek negativně a na tomto základě také později vznášejí své požadavky na odškodnění, zároveň s určitým časovým odstupem ve vyprávění, obdobně jako Němci z Novobystřicka a Jindřichohradecka, poukazují na zvláštní schopnost adaptability („vyrovnat

73 Harald Welzer upozorňuje na obdobný fenomén při reflexi nacismu německými rodinami. V tomto případě se podle Welzera jedná o jakousi restauraci tradované teorie, že „nacisti“ a „Němci“ byly dvě rozdílné skupiny lidí a že „Němce“ je třeba vidět jako svedenou, zneužitou, o vlastní mládí okradenou skupinu, která sama byla obětí nacismu. V našem případě se tak v rámci tzv. kumulativní heroizace „vojáci“ stávají oběťmi „komunismu“ – srov. H. WELZER, S. MOLLER, K. TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek*, s. 63.

74 Rozhovor s K. M., listopad 2012.

75 Rozhovor s K. M., listopad 2012.

76 Rozhovor s L. P., září 2012.

se s čímkoli“), která jim v kombinaci s vlastním odhodláním zajistila ve většině případů vyšší životní standard a lepší pracovní podmínky, než měli v armádě. Zatímco v případě prvního výzkumu narátoři tuto skutečnost zdůvodňovali svou etnicitou (typicky „německou pracovitostí“, která se podle některých interpretací projevovala už od dob středověku), rehabilitovaní vojáci v této souvislosti nejčastěji poukazovali na univerzální charakter vojenské profese: „Musím říct, že když to hodnotím zpětně, tak jsem si vlastně polepšil. Ale co mě nejvíce překvapilo, když jsem nastoupil do fabriky, byl ten ohromný intelektuální rozdíl a přístup k práci. Já jsem byl od sedmnácti let na vojně a prostě jsem si dal závazek, že budu sloužit podle potřeby. Za to jsem dostával zadarmo stravu, oblečení a bral jsem navíc ještě slušný plat. A tady jsem najednou viděl, že jim [dělníkům] dělá problém zůstat o deset minut déle v práci. To mě tedy zpočátku vyloženě štválo. Já jsem v podstatě každý den překračoval stanovenou normu těch odlítků. V civilu chyběl řád a disciplína. Ale protože v té armádě se toho člověk opravdu mnoho naučil, tak jsem neměl problém se rychle vypracovat na vedoucího obchodního oddělení.“⁷⁷ Tato tvrzení v různých obměnách a míře jsou částečně v rozporu s pozdější argumentací, která se objevuje při komunikaci konkrétních politických cílů sdružení směrem k veřejnosti, kdy je poukazováno na využití motivu příkoří za nevyčíslitelné finanční ztráty způsobené propuštěním z armády, jak ukážeme v závěrečné části této stati.

Až na posledním místě ve výčtu represí je dlouhodobý dohled Vojenské kontrarozvědky a Státní bezpečnosti, což opět částečně odporuje oficiální snaze sdružení upozorňovat na problémy způsobené permanentním dohledem státních orgánů a na svou roli „hrdinů“ či „obětí“ podle obrazu, který zrovna v danou dobu ve společnosti převládá.⁷⁸ Určitá část propuštěných vojáků byla v souvislosti se svým postojem trestně stíhána nebo figurovala v seznamech celostátní akce Norbert, jejímž cílem bylo v případě mimořádných událostí, nebo při vyhlášení branné pohotovosti státu, zlikvidovat předem vytipované jedince. Politické vedení se tak mělo zbavit potenciálních odpůrců režimu a nositelů protikomunistických postojů ve společnosti, včetně jejich rodinných příslušníků.⁷⁹ Ačkoli z oslovených

77 Rozhovor s K. L., říjen 2009.

78 Od 30. června 1970 zavedla Vojenská kontrarozvědka evidenci 3425 osob označených za pravíkové a protisocialistické elementy. Z 2042 propuštěných vojáků bylo 89 % předáno pod operativní dohled teritoriálních útvarů StB a zbývajících 11 % sledovala nadále kontrarozvědka – JINDŘICH MADRY, *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*, Praha 1994, s. 146.

79 EDUARD BEJČEK, *Akce Norbert*, Brno 2000.

narátorů byl jmenovitě uveden v evidenci akce Norbert pouze jeden, který na tuto skutečnost navíc tazatele sám víceméně náhodou upozornil, používala ji při své argumentaci většina pamětníků: „My [vojáci] jsme byli vlastně lidé, kteří znali vojenskou taktiku, strategii a ovládali všechny druhy zbraní. My jsme pro ně [komunisty] byli hrozně nebezpečný nepřítel. O tom se nikde nemluví, ale existovaly i seznamy, kde bylo napsáno, kdo z nás, kdy a za jakých podmínek bude zlikvidován. Čili my jsme byli vlastně občany druhé kategorie! A to dnes nechce nikdo pochopit a přiznat, protože kdyby se to [okupace] bývalo stalo v 50. letech, tak by z nás, co jsme se postavili aktivně na odpor, moc nezůstalo.“⁸⁰

Institucionální rovina: význam sdružení a jeho (politické) cíle

Poslední ze čtyř analyzovaných rovin zahrnuje vlivy, které působí na narátory v rámci sdružování se v organizacích s veřejně deklarovanými politickými cíli. Jak již bylo naznačeno výše, sdružování se v takových organizacích má vliv na konstruování vzpomínek narátorů. Jak výzkum Němců vyhnaných v roce 1945 z Novobystřicka a Jindřichohradecka, tak výzkum vojáků propuštěných z armády po roce 1968 ukázaly, že mezi hlavní důvody sdružování narátorů v oficiálních organizacích patří možnost společenského kontaktu s lidmi s podobným osudem a snaha připomínat svou činností události, jež narátoři považují za významné. Naopak vlastní politické cíle zkoumaných organizací zůstávají ve vnímání narátorů spíše upozaděny.

Němci vyhnaní a nuceně vysídlení v roce 1945 z Československa do Německa (ale také jejich potomci a příznivci) mají možnost sdružovat se v několika organizacích. K největším z nich patří Sudetoněmecké krajanské sdružení, kterému se také věnuje v úvodu článku popisovaný výzkum. Sudetoněmecké krajanské sdružení se dělí na dvě skupiny – členská základna se může sdružovat jak podle místa původu před vyhnáním (tzv. domovské členění, Heimatgliederung zahrnuje například Jižní Moravu, Beskydy, Krkonoše), tak podle současného bydliště (tzv. územní členění, Gebietsgliederung zahrnuje například Bádensko-Württembersko, Rakousko). Narátoři zahrnutí do výzkumu, kteří jsou členy Sudetoněmeckého krajanského sdružení, jsou však aktivní pouze v rámci prvně zmiňované domovské struktury, tedy podle místa svého původu. Tento fakt může naznačovat, co pro ně sdružování představuje. Sdružování se s ostatními

80 Rozhovor s H. V., říjen 2012.

obyvateli Bádenska-Württemberska, kteří rovněž sdílejí vyhnanecský osud bez ohledu na místo původu, by spíše ukazovalo na snahu hájit své postavení a zájmy v rámci současného bydliště (například lobbying, politická činnost).

Lze se tedy domnívat, že jednou z nejvýznamnějších funkcí popisovaného sdružování je nejen společenský kontakt s lidmi s podobnými životními osudy, ale také kolektivní vzpomínání se společným tématem a snaha o uchování tradic. Podmínka společného tématu a tradic není splněna, setkávají-li se (ve zkoumaném Bádensku-Württembersku) obecně vyhnanecí bez rozlišení původu, protože situace Němců například z Maďarska a Československa je odlišná, ať už s ohledem na uchovávané tradice či další aspekty. O významu blízkosti, a tím i možnosti intimního sdílení vzpomínek, se zmiňují také Welzer, Mollerová a Tschuggnallová: „Komunikativní zpřítomnění minulého v rodině není tedy pouhým procesem aktualizace a předávání zážitků a událostí, ale vždy též společnou praxí, kterou se rodina definuje jako skupina, která má specifické dějiny, na nichž se podílejí jednotliví členové a které se – alespoň v jejich vnímání – nemění. [...] Rodinná paměť je syntetizujícím funkčním celkem, který, právě prostřednictvím fikce souhrnu společných vzpomínek, zajišťuje koherenci a identitu intimního vzpomínkového společenství zvaného ‚rodina‘. Tato implicitní fikce je ostatně základem také jiných, sociálně vyloučených a dočasných společenství.“⁸¹ Společné vzpomínky jsou u vyhnaneců rámovány připomínáním četných výročí, společnými návštěvami pomníků událostí, na něž se nesmí zapomenout, či cestami do rodných vesnic v dnešní České republice.

Významné pro naše účely jsou cíle, o jejichž naplnění vyhnanecí prostřednictvím Sudetoněmeckého krajanského sdružení oficiálně usilují. Patří mezi ně „zachování politického, kulturního a sociálního společenství Němců vyhnaných z Československa a hájení jejich zájmů jak v místě původního, tak v místě současného bydliště, spolupráce na mezinárodních a vnitrostátních dokumentech s cílem zabránit vyhánění obyvatel, genocidám či „etnickým čistkám“ a diskriminaci a zvláště v nich garantovat právo na domov a právo etnických skupin na sebeurčení, právní nárok na domov, jeho znovunabytí, a s tím spojené právo etnických skupin na sebeurčení, hájení práva na navrácení či plnohodnotnou náhradu nebo odškodnění za majetek zabavený sudetským Němcům, péče o krajanů po hospodářské a sociální stránce, péče o kulturní a vědecké dědictví svého domova jako o součást německé a evropské kultury, její další podpora a rozvoj

81 H. WELZER, S. MOLLER, K. TSCHUGGNALL, *Můj děda nebyl nácek*, s. 18–19.

a porozumění evropských národů založené na pravdě a právu, obzvlášť pak přispění k partnerskému vztahu mezi Němci a Čechy.⁸²

Ačkoli se deklarované cíle vyznačují poměrně silnou političností stejně jako ostatní veřejné projevy Sudetoněmeckého krajanského sdružení, v uskutečněných rozhovorech s narátory lze pozorovat jen velmi nízkou reflexi těchto cílů, přičemž nelze vyloučit, že narátoři oficiální cíle sdružení ani neznají, podobně jako lze u některých narátorů pozorovat například neznalost jmen z oficiálního vedení Sudetoněmeckého krajanského sdružení. Z výpovědí některých narátorů dále vyplynulo, že oficiální setkání bývalých jihomoravských Němců (Südmährer), konaná každoročně ve městě Geislingen/Steige, jsou pro ně pro svou široce pojatou dimenzi méně atraktivní než společná setkání obyvatel rodné vesnice.⁸³ Taková informace by také do jisté míry ozřejmovala další neoficiální setkávání méně početných skupin, založených i na jiném klíči, než je místo původu. Pravidelně se v Bádensku-Württembersku setkávají například obyvatelé původní farnosti Horní Pěna u Jindřichova Hradce.⁸⁴

Vojenské sdružení rehabilitovaných se v některých ohledech od Sudetoněmeckého krajanského sdružení odlišuje, přestože i zde je možné najít společné paralely v podobě sociální a upomínací funkce. Nejmarkantnější rozdíl spočívá podle našeho názoru ve větší míře politické angažovanosti rehabilitovaných vojáků a také v profesním charakteru jejich sdružení. Vojenské sdružení rehabilitovaných má za sebou více jak dvacetiletou historii, během níž se různou měrou a intenzitou soustavně podílí na formování a udržování kolektivní paměti a identity svých členů. Nezastupitelnou roli v tomto procesu sehrály první politické cíle a požadavky „rehabilitace“ a „reaktivace“, které stály u vzniku Sdružení vojenské obrody na konci roku 1989. Těchto cílů se podařilo dosáhnout v období bezprostředně po sametové revoluci na začátku 90. let.⁸⁵

82 Překlad M. Horákové. V originále dostupné na www.sudeten.de/cms/?Die_Sudetendeutsche_Landsmannschaft:Ziele (náhled 20. 1. 2013).

83 Rozhovor s A. I., září 2012.

84 *Der Südmährer: Zeitschrift für die Heimatkreise*. Geislingen/Steige : Südmährischer Landschaftsrat 64/2012, s. 948.

85 Celkem o rehabilitaci požádalo 11 710 bývalých vojáků z povolání a 1400 žádostí bylo podáno „in memoriam“. Rehabilitováno bylo 9138 žadatelů (tj. 78%), přičemž zamítnuto bylo 2572 těchto žádostí. Při rehabilitaci bylo jmenováno nebo povýšeno do vyšších hodností 7451 generálů, důstojníků a praporečků. Reaktivováno bylo 1204 vojáků a další pracovali v rezortu obrany jako občanskí zaměstnanci – STANISLAV PROCHÁZKA, JIŘÍ NOVOTNÍK, *Vzpomínka po 40. letech: komunistický režim, sovětská okupace, normalizace a jeho okupační sovětizace*, Brno 2009, s. 77.

V rámci rehabilitace byl oceněn nejen odmítavý postoj tehdejších aktérů vůči událostem ze srpna 1968, ale nově bylo také na „osmašedesátníky“ pohlíženo, jako kdyby sloužili v armádě až do roku 1989, zároveň jim byla přiznána vyšší hodnota a možnost dosloužit do důchodového věku. Ačkoli se reaktivace dotkla pouze necelých 10% členské základny sdružení, významně se promítla do jeho nového cíle, kterým se stala snaha o „demokratizaci“ a transformaci polistopadové armády.⁸⁶ Celá procedura tak měla morální význam ve formě uznání, ale i materiální stránku v podobě zpětného vyplacení odstupného s ohledem na protiprávní rozvázání pracovního poměru a nového výměru penze.⁸⁷ Z doposud uskutečněných rozhovorů vyplývá, že rehabilitace byla pro všechny narátory zádostiučiněním a významným milníkem v jejich životě, protože znamenala nejen oficiální ocenění jejich postoje vůči okupaci, ale také uznání příkoří, jehož se na nich představitelé komunistického režimu dopustili: „Po té morální a lidské stránce se mi opravdu ulevilo a musím říct, že moje očekávání to [rehabilitace] splnilo. Já jsem rehabilitaci chápal tak, že jsem byl propuštěn z armády jako nevyhovující z politických důvodů a tou rehabilitací bylo tohle označení smazáno. Jsem vyhovující, pokud jsem zdravotně schopný, a můžu zase sloužit, pokud budu chtít. Já jsem reaktivoval, čili tím byla ta křivda alespoň u mě napravena. Zároveň jsem dostal vojenský důchod, doplatili mi odstupné ve výši několika platů, sice tehdy v nominální hodnotě, ale lepší než nic. Dostal jsem povýšení, i když za to si nic nekoupíte. Čili já jsem všechno dostal od vojenské správy zpět a nic jsem neutrpěl.“⁸⁸ Takovéto individuální zhodnocení rehabilitace není ze strany narátorů ojedinělým případem, jak ale za chvíli uvidíme, tento výklad v jistém ohledu koliduje s aktuálními politickými cíli organizace.

Po roce 1993 v souvislosti s rozdělením Československa a celkovou změnou společenské nálady prochází Sdružení vojenské obrody vnitřní krizí. Většina členů se shoduje, že organizace dosáhla svého politického cíle, a tudíž by měla být

86 Do roku 1995 ale většina reaktivovaných armádu opět opustila, což tehdejší velení zdůvodnilo tím, že svým věkem a nedostatečnou odborností rehabilitovaní již neodpovídají požadavkům pro výkon vojenského povolání. Mnozí narátoři toto rozhodnutí v rozhovorech reflektují jako osobní křivdu a hovoří v této souvislosti o tzv. „druhé normalizaci“ či „neonormalizaci“.

87 Přesto však existuje určitý počet členů sdružení, kteří nejsou s rozsahem rehabilitace v této podobě spokojeni a odvolávají se na příslib dalšího odškodnění, jenž byl formulován v rehabilitačním listu. Podle nich je také další problém v „nevyrovnanosti“ výše důchodu mezi příslušníky armády, kteří sloužili po celou dobu normalizace, a mezi nimi, ačkoli je tato otázka sporná s ohledem na to, že rehabilitace důchody v podstatě dorovnála.

88 Rozhovor s F. N., listopad 2012.

rozpuštěna. V této chvíli se začíná sdružení orientovat jiným směrem, dochází ke změně názvu na Vojenské sdružení rehabilitovaných, a tím i k definitivnímu rozchodu s odkazem již neexistujícího a levicově orientovaného politického hnutí Obroda.⁸⁹ Organizace se nově zaměřuje zejména na upomínací (morální) a sociální (spolkovou) činnost.

V rovině upomínání se sdružení věnuje veřejnému připomínání křivd spáchaných minulým režimem na jednotlivých členech i obětech komunismu obecně a zároveň „vyvíjí úsilí k tomu, aby dějiny národního odboje za svobodu, demokracii, národní a státní samostatnost, byly zpracovány a vykládány pravdivě a objektivně“.⁹⁰ To se pochopitelně nejzřetelněji projevuje ve vztahu k období pražského jara a v pohledu na srpnové události roku 1968: „Víte, dnešní pohled na průběh roku 1968 ve mně vyvolává dojem, že celá tato společnost nebo hlavní vedení této společnosti začíná tvrdě pracovat, aby se na rok 1968 zapomnělo. A to je z mého pohledu to nejhorší, co by se mohlo stát, protože kdo nezná svoje dějiny, nezná národ, nezná nic. Tyto věci, co byl rok 1968, co se stalo a co se mohlo stát, je třeba stále některým lidem opakovat a zdůrazňovat.“⁹¹ V této době nejenže funguje v rámci sdružení speciální Vojensko-historická komise zabývající se analýzou srpna 1968 a jeho dopadem na armádu, ale organizace se také snaží viditelně poukazovat na bývalé normalizátory, kteří zastávají v armádě vysoké posty. Tito lidé se ve vyprávěních a oficiálních materiálech sdružení stávají úhlavními nepřáteli.

Vedle těchto aktivit sdružení dále upevňuje kolektivní identitu svých členů prostřednictvím spolkové činnosti ve formě pořádání různých společných akcí, jako jsou například pravidelné schůze, výroční celostátní konference, exkurze a zájezdy s vojenskou tematikou, on-line komunikace či vydávání vlastního periodika. V jednotlivých rozhovorech pamětníci hodnotí tuto činnost nejen jako pozitivní, ale také nejdůležitější, přestože četnost a míra interakce s ohledem na

89 V této souvislosti také organizace přijala usnesení stanovující, že členem nejvyššího orgánu sdružení, tj. Ústřední rady, může být pouze držitel čistého lustračního osvědčení. Rozhovor s K. J., březen 2012.

90 Svědčí o tom i motto organizace na úvodní stránce webu Vojenského sdružení rehabilitovaných: „Věříme, že i když současná doba, plná neobjektivních postojů k událostem 60. let, a nám – jejich aktérům – zrovna příliš nepřeje, snad další roky či – desetiletí – přinesou objektivnější pohled nejen historiků, ale také politiků na všechny události, jež jsme museli se svými rodinami prožívat. To už my tady asi nebudeme.“ K upomínacímu a morálnímu rozměru sdružení srov. Stanovy Vojenského sdružení rehabilitovaných, s. 1.

91 Rozhovor s K. C., listopad 2012.

vyšoký věk narátorů v posledních letech výrazně klesá: „Já osobně, ale je nás víc, za největší přínos té naší organizace chápu to, že máme možnost se jednou za čas setkat a pořádně si popovídat o tom, co jsme prožili. To jsou takové ty různé oslavy narozenin a jubilea. Každý z nás to vidí jinak, ale na tom základním se většinou shodneme.“⁹² Co je ale horší, že my jsme trochu zvláštní organizace, my jsme jezero, které nemá přítok, ale jen odtok, což je neštěstí. My už nové lidi získat nemůžeme. Máme uzavřeně řečičtě, takže ta voda už jen přirozeným způsobem odtéká a ten odtok je stále rozšířenější, jestli mi rozumíte. Z toho důvodu už nemáme žádné velké ambice ani perspektivu.“⁹³

Od roku 2007 se ve veřejném diskurzu začínají znovu otevírat otázky spojené s nezákonnostmi komunistického režimu, dochází ke zřízení Ústavu pro studium totalitních režimů, k ocenění bratří Mašínů ze strany tehdejšího premiéra a k projednávání kontroverzního zákona o tzv. třetím odboji. V tomto období se oficiální cíle sdružení opětovně politizují a tento stav přetrvává ve své podstatě až do současnosti. Z hrdinů se stávají oběti. Do popředí se znovu dostává snaha o odškodnění, resp. vypracování „skutečně spravedlivého“ zákona o třetím odboji, který by podle některých narátorů oprávněně ocenil každého, kdo se postavil „totalitní moci“.⁹⁴ Žádný z předložených návrhů (mimo ten, který vypracovalo sdružení) však nepočítal se zařazením rehabilitovaných vojáků po bok ostatních skupin obyvatelstva, které byly komunistickým režimem cíleně perzekvovány.⁹⁵ Důvodem nesouhlasu zákonodárců je podle narátorů obecně sdílený názor, že by neměli být finančně odškodněni lidé, kteří byli v minulosti členy KSČ a aktivně sloužili režimu, což byla s ohledem na účel armády (obrana socialismu) většina rehabilitovaných. Nejčastější strategií pamětníků vůči tomuto tvrzení je obrana ve formě paušalizace a ospravedlnění: „Někteří nám, bývalým vojákům z povolání, často vyčítají, že jsme sloužili režimu KSČ. Sloužili jsme s dobrým úmyslem v systému obrany vlasti, což bylo režimem zneužito. Nesloužili snad režimu ti, co kopali uranovou rudu, a ti, co ji vyváželi do bývalého SSSR? Nesloužili režimu

92 Rozhovor s J. K., listopad 2012.

93 Rozhovor s V. Z., říjen 2012.

94 První návrh zákona o třetím odboji sdružení vypracovalo a předložilo poslanecké sněmovně již v roce 2004, teprve po roce 2007 se však toto téma stává opět nejdůležitějším cílem organizace.

95 Na úvodní stránce webu Vojenského sdružení rehabilitovaných se v této době objevuje nová věta doplňující stávající charakteristiku a cíle sdružení: „Jsme zde také proto, abychom bojovali za naše spravedlivé odškodnění za politickou perzekuci v letech 1948 až 1989, kterého se nám zatím od sametové revoluce v roce 1989 do dnešních dnů nedostalo.“ Dostupné na www.rehabilitovani-vojaci.cz (náhled 15. 10. 2007).

ani ti, co plnili dodávky na 120 %, a ti, kteří organizovali a prováděli represe proti vlastnímu lidu v zájmu režimu, a rovněž ti, kteří nalévali do hlav národa nutnost třídního boje a jiné bludy marxismu-leninismu?⁹⁶

Pokračující spory o dalších možnostech odškodnění vyvrcholily v loňském roce, což vedlo k rozštěpení organizace do několika frakcí. Důkazem tohoto stavu budiž úryvek z příspěvku předneseného jedním z odstupujících funkcionářů na nedávné celostátní konferenci sdružení: „Na politické scéně se pořád něco děje, a to má nesporně vliv i na stav v našem sdružení. Jsme nervóznější, podráždění, začínají hádky, hašteření. Nesmí to přejít v nenávisť! Jsme všichni na jedné lodi a umějme se lépe pochopit a odpouštět.“⁹⁷ První, aktivní, ale zato nepřilíši početná skupina iniciovala vypracování žaloby na stát, v níž požaduje symbolické finanční odškodnění.⁹⁸ Novým nepřítelem tak již nejsou „normalizátoři“, nýbrž současné vedení ministerstva obrany a poslanci, kteří dlouhodobě přehlížejí iniciativy sdružení. Druhá, početnější skupina se žalobou nesouhlasí a za primární cíl nadále považuje především společenskou a upomínací funkci sdružení. Zbývající členové, kteří tvoří pasivní většinu, zůstávají nerozhodnutí nebo nemají žádné politické ambice. Obdobně jako v případě Němců z Novobystricka a Jindřichohradecka navíc existuje také početná skupina těch, kteří celé dění vůbec nesledují, neznají jména oficiálních představitelů sdružení ani znění současných návrhů na další odškodnění.

I přes současné spory a roztržičnost organizace z uskutečněných rozhovorů vyplývá, že v mnoha ohledech můžeme hovořit o něčem, co lze nazvat „oficiální“ či „kolektivně sdílenou pamětí“ rehabilitovaných vojáků. Tato paměť je navíc využívána v rovině prosazování politických zájmů sdružení a proměňuje se v závislosti na aktuálním společenském diskurzu „vzpomínání na komunismus“, resp. podle toho, zda převažuje poptávka po hrdinech (tzv. třetí odboj, bratři Mašínové) či obětech (političtí vězni, PTP apod.). Kolektivní paměť se nejčastěji projevuje v průběhu tematicky zaměřeného rozhovoru, kdy po položení otázky tazatelem dochází u narátora v některých případech k aktivaci předem připravených a „osvědčených“ výkladových vzorců skupiny („my“), na jejichž základě poté strukturuje svou odpověď a především volí způsob argumentace.

96 Zpravodaj Vojenského sdružení rehabilitovaných 1/2010, s. 4, www.rehabilitovani-vojaci.cz (náhled 15. 1. 2013).

97 Zpravodaj Vojenského sdružení rehabilitovaných 2/2012, s. 4.

98 Jedná se o částku 300 000 Kč na osobu, přičemž skutečná ztráta se podle narátorů pohybuje v rádech milionů.

Závěr

Záměrem této studie bylo poukázat na skutečnost, že narátoři a narátorky, kteří se otevřeně hlásí ke skupinám s deklarovanými politickými cíli, jež navíc odvozují svůj vznik od určité historické události, projektují (vědomě či nevědomě) do rozhovoru cíle skupiny prostřednictvím určitých narativních strategií a vzorců, přičemž „ideální typy“ těchto strategií jsou v tomto případě podle našeho názoru pozorovatelné především ve čtyřech základních rovinách: ideové, historické, sociální a institucionální.

V první ideové rovině pocítují narátoři a narátorky potřebu vrátit se před klíčovou historickou událost, která zapříčinila vznik dané sociální skupiny, a zpětně legitimizovat či ospravedlnit své tehdejší politické názory a postoje. S ohledem na pozdější politické cíle institucionalizovaných skupin je přitom největší význam přisuzován vztahu narátorů a narátorek k tehdejší politické situaci (například nacismus či komunismus). V obou případech se zároveň jedná o témata, která jsou dodnes nejen předmětem mnoha vášnivých sporů laické i odborné veřejnosti, ale také se dle potřeby stávají nástroji politického boje jednotlivých politických stran či zájmových skupin. K těmto tématům se tedy spontánně vyjadřují jak členové a členky Sudetoněmeckého krajanského sdružení, tak i členové Vojenského sdružení rehabilitovaných. Mezi typické strategie narátorů a narátorek v tomto případě patří distancování či obhajování. V souladu s těmito strategiemi je spolupráce s nacistickým nebo komunistickým režimem (včetně členství v základních organizacích) buď kategoricky zcela odmítána, nebo naopak otevřeně přiznávána a následně marginalizována formou generalizace („byl tam každý, bylo to normální“), resp. ospravedlňována vlastní nevědomostí, materiální stránkou nebo přehodnocením svého názoru ex post („nevěděli jsme o tom, vyšlo to najevo až později“).

Ve druhé rovině, označované jako historická, lze u narátorů a narátorek sledovat intenzivní zájem o událost podmiňující vznik a charakter skupiny, v níž se sdružují. Touto událostí četné rozhovory začínají, a to i v případě, že nekorespondují s předem avizovaným tématem natáčení. Během rozhovoru se narátoři a narátorky k události v různých modifikacích vracejí. Tato skutečnost ale nutně nemusí být sama o sobě politickou strategií. Událost je výrazně determinující jak pro následující život zkoumané skupiny (změna bydliště, ztráta zaměstnání, ztráta nejbližších členů rodiny, ztráta majetku apod.), tak pro konkrétní situaci při rozhovoru. Aniž by se zmiňovaná událost odehrála, narátoři a narátorky by pravděpodobně zůstali v tomto ohledu mimo větší vědecký zájem. Význam determinující události je také podtržen výrazy, které pro její popis skupina používá („vyhnání“, „okupace“), přičemž jiné výrazy může považovat za zcela nevhodné,

případně provokativní („odsun“, „bratrská pomoc“). V této souvislosti je ale nutné rozlišovat oficiální rétoriku sledované skupiny a způsob vyjadřování jednotlivých narátorů a narátorek. Narátoři ne vždy dodržují vyjadřovací purismus skupiny, k níž patří. Používají pestřejší paletu výrazů, přičemž některé z nich by v oficiálních kruzích skupiny mohly být již považovány za nepřijatelné („vysídlení“, „uprchlík“) nebo přinejmenším sporné („invaze“).

Pro třetí rovinu je charakteristický sociální rozměr. Narátoři a narátorky ve vzpomínkách reflektují okolnosti změny svého společenského statusu, která je v obou výzkumech přímým následkem klíčové události („vyhnání“ či „okupace“). Opakují se zde především dva základní motivy – příkoří a přizpůsobení. V prvním případě je kladen důraz na podrobné líčení a popis změny majetkových poměrů, ztráty zaměstnání, represí ze strany státu a nedůvěřivosti okolí vůči vlastní osobě či rodině. V této fázi také narátoři a narátorky nejčastěji sami sebe reprezentují jako „oběti doby“. Ve druhém případě naopak převažuje stylizace do role „hrdinů“, kteří se díky svému charakteru a vlastním schopnostem postupem času vyrovnali s nepřízní osudu a podařilo se jim dosáhnout téhož, či dokonce vyššího společenského postavení než v období před klíčovou událostí. Ve vyprávěních je tato složka nejčastěji prezentována formou zdůraznění vlastního pracovního výkonu - „práce“ je v této souvislosti vždy vnímána jako nezpochybnitelná a společensky pozitivně vnímaná nadčasová hodnota.

Čtvrtá, institucionální rovina zahrnuje působení narátorů a narátorek v organizovaných skupinách a vliv, které na ně tyto skupiny mají, resp. jak se členství v těchto skupinách promítá do pořízených rozhovorů z hlediska případného uplatňování politických strategií. V tomto případě se nejčastěji jedná o strategie autoviktimizace (Sudetoněmecké krajanské sdružení) a heroizace (Vojenské sdružení rehabilitovaných), přičemž tyto dvě narativní figury se v průběhu času mohou proměňovat či kombinovat s ohledem na aktuální cíle skupiny ve veřejném prostoru. Oba výzkumy však prokázaly, že sdružování se ve skupinách (byť s deklarovanými politickými cíli) má pro narátory primárně společenskou funkci: za významné považují společné setkávání a sdílení vzpomínek. Druhou funkcí je upomínání veřejnosti na svůj osud a snaha „zanechat stopy“ o své existenci pro další generace. Narátoři ale také opakovaně pojmenovávali obtíže sdružení, které se potýká se svou dočasností („mladí už se nezajímají, ti mají vlastní život“, „jezero, které nemá přítok, jen odtok“). V obou výzkumech bylo rovněž možné sledovat, že Sudetoněmecké krajanské sdružení i Vojenské sdružení rehabilitovaných představují pro významnou část narátorů nepřehlednou strukturu (neznalost vedoucích postav, preferování setkání lokálnějšího charakteru, příp. nezáměr o rozhodnutí přijímaná na nejvyšší úrovni), v níž se nemají potřebu angažovat.

Skutečnost, že u dvou takto rozdílných skupin, jako jsou Sudetoněmecké

krajanské sdružení a Vojenské sdružení rehabilitovaných, nacházíme podobné struktury, které jsme shrnuli do čtyř analyzovaných průsečíků, napovídá, že by tyto struktury mohly mít v případě skupin organizovaných na základě určité historické události univerzální povahu. Je-li tato teze pravdivá, mohl by být načrtnutý postup analýzy čtyř dimenzí podle našeho názoru oporou pro další výzkumy obdobných skupin.